

Izvorni znanstveni članak
UDK 811.162.1'373.74:811.163.42'373.74:641

Primljen 09. 01. 2006.
Prihvaćen 19. 01. 2006.

PREHRAMBENI PRAGMEMI I PRAGMAFRAZEMI U POLJSKOM I HRVATSKOM JEZIKU

Neda Pintarić *

Filozofski fakultet, Zagreb

Autorica razmatra sličnosti i razlike između hrvatskih i poljskih pragmemata i pragmafrazema s komponentom prehrambenih namirnica, jela, kuhinjskoga pribora, dijelova tijela, glagola uzimanja hrane i pića te kuhinje s namještajem i instrumentima za pripremu hrane. Izdvojeno je tako 10 skupina pragmemata i pragmafrazema koji pokazuju različite pozitivne i negativne osobine i obilježja osoba, stvari, pojava te pokazuju sličnosti i razlike u poljskoj i hrvatskoj semantičnoj slici svijeta.

Ključne riječi: *pragmatika, pragmalingvistika, pragem, pragmasintagma, pragmafrazem, poredbeni pragmafrazem, poljski jezik, hrvatski jezik, kontrastivna analiza*

1. UVOD

U svijetu duhovnih tvorbi glavna je riječ **Bog**, a u svijetu prirodnih tvorbi glavna je riječ svakako **prehrana** jer se sva živa bića kreću, održavaju i reproduciraju pomoću pretvaranja hranjivih tvari u energiju.

Iz višeslojnog semantičnog sklopa *prehrana* proizlazi tako u svakome jeziku mnogo modalnih riječi, a metaforizacijom jezično nazvanih elemenata prehrane u daljnjoj derivaciji dolazi i do različitih semantičnih polja. U evoluciji njihovih preobrazbi nastaje tako i spiritualizacija pragmemata, što se u filozofiji jezika obično naziva stalnim procesom *spiritualizacije materije* i *materijalizacije duha*.

Prehrambene namirnice ulaze u asimilacijski proces kojim se čovjek razvija od djeteta do zrelosti. Zato je stara latinska poslovice glasila: **Primum bibere, deinde philosophari** – Prvo piti, a onda filozofirati, što znači da piće i hrana čine primarne ljudske potrebe i tek poslije njihova namirenja možemo se posvetiti višim umnim djelatnostima.

Korpus pragmemata i pragmafrazema koji se odnose na prehranu nije moguće pobrojiti i opisati cjelovito jer se oni mijenjaju, ali frazeološki rječnici pokazuju da u svakom jeziku postoji uvršten veliki broj takvih pragmatičnih oblika. Pragmemi su najmanje jedinice pragmatike. Jedan pragem odgovara leksemu u gramatici, samo mu je osim leksičnoga značenja još pridodano i emotivno, modalno i ilokutivno značenje (usp. Awdiejew 1983.) Pragmafrazemi su pak veće jedinice pragmatike i čine ih frazemi s pragemom kao

sastavnicom pa i oni u jeziku dobivaju dodatno emotivno značenje. Dakle, nisu svi frazemi pragmafrazemima pa ćemo se u ovom radu osvrnuti samo na one koji imaju emotivno preneseno značenje. Poljski frazeološki rječnici kao i rječnici suvremenoga poljskoga jezika bili su izvor za ovu analogno-kontrastivnu analizu.

U ovom ćemo radu klasificirati pragme i pragmafrazeme sa sastavnicama prehrambenih namirnica kao što su voće, povrće, piće, pripremljena jela, zatim dijelovi kuhinje i dijelovi tijela kojima se iskazuju te vidjeti kakva oni metaforična emotivna značenja imaju u komunikaciji i kakva semantična polja tvore. Preko ovih tipova pragme i pragmafrazema vide se društveni odnosi (prošli i sadašnji), kao i običaji u kontekstu poljskog i hrvatskog jezika i kulture. Zbog svega toga potrebno je razlike u uporabi pragme i pragmafrazema osvijestiti u učenju hrvatskoga i poljskoga kao stranih jezika jer su ti oblici učestali u svakodnevnom govoru i u književnom jeziku. Zbog prenesena značenja oni se moraju učiti jer postoje kulturološke i jezične razlike čak i u srodnim jezicima kao što su hrvatski i poljski. Dugovječnost i starost, ali još uvijek živost uspoređivanih pragmatičnih jedinica pokazuju mnogi elementi iz seoskoga života (npr. *nie zasypiać gruszek w popielu* – ne zasipati kruške pepelom = znati u kojem grmu leži zec, ne zapostavljati važne stvari, što ukazuje na vrlo stari običaj pripremanja jela u peki zasipanjem pepelom). Slično pokazuje i pragmafrazem *wyciągać kasztany z ognia czyimiś rękami* – vaditi za koga kestenje/vruće krumpire iz vatre, što je povezano s pastirskim običajem pečenja krumpira na otvorenoj vatri. Zanimljivo je da u Poljskoj ne raste jestivi kesten pa smatramo da je taj pragmafrazem posuđen.

Pragmafrazemi imaju *pozitivno ili negativno emotivno značenje* koje se tiče obilježja predmeta, osobina i karaktera osobe ili radnje (*śmiać się jak głupi do sera*, doslovno: smijati se kao glupan siru = biti glup; *nudny jak flaki z olejem*, dosadan kao fileki s uljem = biti jako dosadan, *wylewać komuś pomyje na głowę* – izlijevati komu napoj na glavu = ocrnjivati, blatiti koga). Iz ovih se primjera vidi da pragme i pragmafrazemi mogu pojačavati iskaz ili ga vrjednovati pozitivno i negativno. Obilježje stvari ili osobina ljudi obično se izgovaraju u trećoj osobi: *netko izliewa komu napoj*. Rjeđe se može izricati i u prvoj osobi: *zjadłam z kimś bezkłę soli* – pojela sam s kim vreću soli = dobro koga poznajem.

U radu se osim neverbalnih pragme obrađuju leksični pragme, pragmatične sintagme (pragmasintagme), pragmatični frazemi (pragmafrazemi) i poredbeni pragmatični frazemi (poredbeni pragmafrazemi).

2. NEVERBALNI PREHRAMBENI PRAGMEMI

Prehrambeni pragme mogu se realizirati neverbalnim znakovima kao što su:

- a) ljubljenje jabučica skupljenih prstiju uz zvuk,
- b) srkanje i cmoktanje,
- c) oblizivanje usana jezikom,
- d) glađenje trbuha kao znak sitosti,
- e) pokazivanje kuharske geste koja je proistekla iz američke fraze OK.

Ovim se neverbalnim znakovima mogu izraziti ne samo obilježja dobre hrane nego i naša vrhunška ocjena stvari, izgleda i osobina ljudi. To znači da neverbalni pragme imaju

također simbolično i preneseno značenje, ali za razliku od leksičnih pragmemata, ove su geste uvijek povezane s konkretnom situacijom.

3. PARALINGVISTIČNI PREHRAMBENI PRAGMEMI

Navedene neverbalne geste mogu biti popraćene neartikuliranim zvučnim oblicima koji se kao onomatopeje mogu izreći i fonemiziranim gestoleksemima što u korijenu sadrže zvučnu gestu i u gramatici se smatraju uzvicima kad se zapišu grafemima/fonemima. Tako se npr. neverbalno oblizivanje za označavanje užitka može, kao što smo vidjeli, izraziti činom/gestom oblizivanja i gestom ljubljenja vrškova prstiju, dok se paralingvistički on izražava gestoleksemom *mljac-mljac* u kojemu se vidi onomatopeja mljackanja, polj. *niam-mniam*. Ujezičeno se on iskazuje pragmafrazemom *palce/paluszki lizać*, hrv. za *prste polizati, da prste poližeš*, što predstavlja opis geste riječima.

4. JEZIČNI PREHRAMBENI PRAGMEMI I PRAGMAFRAZEMI

Klasifikacija jezičnih pragmemata najkompliciranija je jer se oni realiziraju pomoću različitih namirnica, jela, uz pomoć pribora za jelo, pomoću izražavanja okusa ili glagolima kojima se označuje proces usvajanja hrane.

4.1. *Pragmemi sa sastavnicom voća* mogu označavati negativne ljudske osobine, radnje, netrezvena stanja, lošu kvalitetu, zabranjene radnje, lažna obećanja. Oni mogu biti iskazani jednom riječju, sintagmom, poredbom ili frazemom:

4.1.1. pragmaleksemi

rodzynek – cveba = lukavac, označava ne baš pozitivnu ljudsku osobinu prepređenosti;

ananas – u poljskom osim voća znači još i negativnu ljudsku osobinu koja se u poljskom rječniku definira kao *prevarant, lupež, lopuža*;

kasztan – konj kestenjaste dlake = sve najgore, govno, niškoristi, dakle – negativno o čovjeku. U poljskom se žargonu tako navode sintagme i za nevaljale stvari i pojave: *kasztany filmy* (loši filmovi), *plyty kasztany* (ploče s lošom glazbom), *kasztany telewizyjne* (loš TV program), *kasztany życiowe* (životni neuspjesi), *ludzie kasztany* (ološ, gadovi, Chaciński 2003:65). Iako je pragmem izražen „kesten”, dakle voćem, on se može staviti i u grupu životinjskih pragmemata.

kokosy – u poljskome kokosi znače bogatstvo, laku i dobru zaradu;

šipak – u hrvatskome označuje nijekanje;

figa – u hrvatskome označuje nijekanje kao i *šipak*, a slično je i u poljskome iako je i smokva mediteranska biljka.

4.1.2. pragmasintagme

owoc zakazany – zabranjeno voće = nešto što je zabranjeno, ali slatko kao voće;

gruszki na wierzbie – na vrbi svirala, kad na vrbi *grožđe* rodi = pusta/lažna obećanja iskazana su nemogućim urodom;

twardy orzech do zgryzienia – tvrdi orah, tj. nepremostivi problem;

frišku figu (friška figa) u hrvatskome označuje nijekanje koje se u poljskome iskazuje također

figom: figa z makiem, z pasternakiem

4.1.3. pragmafrazemi

myśleć o niebieskich migdałach – misliti na nebeske mandule = biti u oblacima, maštati o nemogućem, što označuje da se osoba ne snalazi u svojoj okolini;

wpuścić/ wpuszczać kogoś w maliny – pustiti koga u maline = prevariti/ varati koga.

ni z gruszki ni z pietruszki – ni s kruške ni s peršina = kao grom iz vedra neba tj. iznenadno, nenadano, neočekivano; ovaj se pragmafrazem može uvrstiti i u voće i u povrće, a takvih dvostrukih primjera ima više.

4.1.4. poredbeni pragmafrazemi

Rjede se može pojaviti i pozitivan emotivni pragmafrazem, kao npr. *Biti pun znanja/ ideja kao šipak koštica*, što je slika mediteranskoga voća, šipka ili nara, koji puca od prezrelih, sočnim mesom obavijenih koštica. Zato takve slike nema u poljskome jeziku.

Negativno obojen pragmafrazem u poljskome se iskazuje poredbom: *wpaść jak śliwka w kompot*, tj. doći u krivo vrijeme, smetati komu ili „naći se u bezizlaznoj situaciji” (Szymczak, III, str. 447).

4.2. Razno *povrće i bilje* može činiti pragmemi i pragmafrazeme s negativnim obilježjima i osobinama kao što su zbrka, nered, ograničenost, neznanje, pričanje gluposti, bezglavost:

4.2.1. pragmaleksemi

burak – cikla = glupan, tupan (u žargonu);

ziemniak – krumpir = ograničen čovjek (usp. Chaciński 2003:157 i 158);

pieprzyć – pričati gluposti, a u hrvatskome *zapapriti komu* znači *podvaliti komu, napraviti komu što loše*;

4.2.2. pragmasintagme

stary grzyb – doslovno: stara *gljiva* = pokazuje negativan, pogrdan odnos prema staroj osobi kojoj je naglašena samo jedna osobina: smežuranost;

czuć/poczuć miętę do kogoś – predstavlja frazem koji ima notu negativnosti i žargonizma u značenju: osjetiti čiju seksualnu privlačnost, netko se komu fizički sviđa;

groch z kapustą (grah i zelje) – u hrvatskome znači samo doslovno ukusnu zimsku hranu, dok u poljskome ima preneseno značenje zbrke, meteža, čega što je pomiješano bez smisla;

sezon ogórkowy – pozitivan odnos vidljiv je u značenju dobre turističke sezone koja se u poljskome uspoređuje s krastavcima jer se lako uzgajaju i dobro rode.

4.2.3. pragmafrazemi

rzucać grochem o ścianę – doslovno: bacati grah o zid = uzaludno se truditi, uzaludno se naprezati, a to bi odgovaralo pragmafrazemima poput: bacati bisere pred svinje, čupati pa saditi;

uciec/uciekać gdzie pieprz rośnie – bježati glavom bez obzira kuda koga noge nose u poljskome je označen dalekom zemljom u kojoj raste papar;

ni z gruszki ni z pietruszki – ni pet ni šest, kao grom iz vedra neba = odjednom, nenadano, neočekivano. (Ovaj pragmem sastoji se od voćne i povrtno-komponente pa smo ga uvrstili u obje grupe). Vidimo da nijedan hrvatski pragmem ne odgovara navedenim poljskima koji imaju negativno značenje.

Hrvatski frazem *ni luk jeo* – *ni luk mirisao* nije poznat u poljskome, a označuje da

je netko nevin nastradao, da mora snositi krivicu, a nije kriv. U poljskome se to iskazuje pragmafrazemom uzetim iz književnosti: *Neka visi Pedro*.

U hrvatskome se koprivama iskazuje drugačije značenje: *neće grom u koprive* – zlo neće na zloga, tj. zao neće nastradati (usp. poljski frazem *zlego lichu nie bierze*). U hrvatskome se koprivom označuje lošu osobu jer frazem znači: loš čovjek neće nikada nastradati.

4.2.4. poredbeni pragmafrazemi

laknąć (pragnąć, czekać) jak kania dżdżu (željeti, očekivati kao *gljiva* kišu) označuje dugotrajno čekanje i postoji u hrvatskome bez prehrambenoga pragmea: čekati kao ozebao sunce;

rosnąć/mnożyć się jak grzyby po deszczu – rasti/množiti se kao *gljive* poslije kiše, bujati, rasti nekontrolirano (ovaj je pragmafrazem isti u oba jezika);

suchy jak pieprz – suh kao barut (razlikuje se slika suhoće u oba jezika);

znać się na czymś jak kura na pieprzu – razumjeti se u što kao krava u latinski = biti neznalica (također su sasvim različiti koncepti uspoređivanoga dijela poredbe);

4.3. Posebni su pragmafrazemi s *namirnicama* koje u preradi hrane služe kao baza ili začini, a dobivaju se od životinja, iz prirode ili ih proizvodi čovjek od biljaka. Pragmafrazemi s tim sastavnicama označuju neku *negativnu osobinu*, obilježje ili radnju: zasluženu kaznu, nezrelost, razjarivanje, oholost, svršen čin, psovanje itd.

4.3.1. pragmaleksemi

jajo – jaje kao poljski pragmem označuje u žargonu caku, štos, kvaku, a u hrvatskome ne postoji.

4.3.2. pragmasintagme

ale jaja! – doslovno: baš su jaja! – znači čuđenje; u hrvatskome se može iskazati pragmemom: ma nemoj, ma šta kažeš?

kukulcze jajo – kukavičje jaje = podmetanje čega lošega, isto značenje i slika nalaze se u oba jezika;

małe piwo/ piwko – malo pivo = sitnica, mačji kašalj

Ima i pragmasintagmi s komponentom soli koje odaju negativno vrjednovanje. Ono što se u poljskome iskazuje slanošću, u hrvatskome je iskazano paprenošću ili masnošću, usp. polj. *słona cena* – *paprena cijena*; *słony kawał* – *mastan vic*, ali i antonimnim oblikom: *nesłana śłala*.

Nasuprot navedenima, pragmasintagma *sól ziemi* – sol zemlje – u značenju: najbolji ljudi (biblijska sintagma koja je stoga ista u poljskome i u hrvatskome) – ima pozitivno emotivno značenje.

4.3.3. pragmafrazemi

mieć mleko pod nosem – biti balav, nezreo, *biti još na majčinu mlijeku*, *biti zelen*;

dolać/dolewać oliwy do ognia – doliti/dolijevati ulja na vatru (u oba jezika ima isto značenje: zaoštravati problem);

Poljski dijapazon pragmea u pragmafrazemima iz navedene skupine daleko je bogatiji od hrvatskoga:

woda sodowa uderzyła komuś do głowy – (udarila je komu soda-voda u glavu) ima u hrvatskome suženi pragmafrazem bez jestivoga elementa: *udarilo je što komu u glavu* =

netko se uzoholio;

być musztardą po obiedzie – to je svršena stvar, više nema pomoći (u hrvatskome nema ovakvoga pragmafrazema s elementom jela);

rzucać mięsem – doslovce: bacati se mesom = dobacivati prostote, biti vulgaran.

U ovoj skupini ima i pragmafrazema sa značenjem pozitivnih osobina kao što su mudrost, smirivanje agresivnosti, ne odavanje tajne, tješjenje, iskrenost, lakoća pomaganja ili vršenja čega.

plakać nad rozlanym mlekiem – plakati nad prolivenim mlijekom = uzalud se uzrujavati – što izrečeno komu znači tješjenje, utjehu, kao da se kaže: nemoj se uzrujavati, nema svrhe;

wyssać coś z mlekiem matki – posisati što s majčinim mlijekom, naučiti što zarana (isti je pragmafrazem u oba jezika);

komuś brakowało ptasiego mleka – nekome ne nedostaje ni ptičjega mlijeka = netko ima sve u životu (slika frazema je ista, ali se razlikuje jezični oblik);

łać oliwę na zburzone morze – smirivati buru, ohladiti usijane glave (u hrvatskome ne postoji ovakav pragmafrazem);

mieć olej w głowie – imati soli u glavi – biti pametan (izriču se različitim slikama);

zjeść z kimś bezckę soli – pojesti s kim vreću soli označuje da je potrebno dugo vremena da se koga upozna. Potonji pragmafrazem ima vremensko, a ne toliko emotivno značenje, međutim, slikovit je i iskazan u oba jezika putem pragmemata soli. Sol je naime istodobno vrijedan i ukusan sastojak hrane, ali se rabi u malim količinama i zato dugo traje.

Tekućina koja se pije može u pragmafrazemima biti voda i pivo kao semantičke slike:

nabrać wody do ust (w usta, w gębę) – šutjeti kao zaliven (iako je tekućina sadržana u oba pragmafrazema, u hrvatskome se imenuje pridjevom za označavanje tekućine, dok se u poljskom iskazuje imenovanom tekućinom – vodom);

spijać nawarzone piwo – kusati kašu koju smo sami skuhami = snositi posljedice od svojih činova (u poljskome tekućina, a u hrvatskome jelo označuju teške posljedice vlastitih postupaka); slično je i sa sljedećim pragmafrazemom: *nawarzyć piwa* – skuhati komu poparu, skuhati/ uvaliti koga = podmetnuti komu, upropastiti koga, učiniti komu što loše.

Isti pragmafrazem naveden je u oba jezika:

mieć masło na głowie – imati putra na glavi – biti kriv, ne biti nevinašce.

Biti namazan svim mastima u poljskome se iskazuje drukčijom slikom: *kuty na cztery nogi* – potkovan na sve četiri noge, što u oba jezika označuje prefriganost, lukavost osobe koja je varalica, prevarant.

4.3.4. poredbeni pragmafrazemi

U poljskome liku *obchodzić się z kimś jak z jajkiem* – doslovce: ophoditi se s kim kao s jajetom, u hrvatskome je izraženo drukčije: *ophoditi se s kim u rukavicama*, tj. uporabljena je slika prikrivenosti rukavicama;

rosnąć jak na drożdżach – rasti kao iz vode = bujati, brzo rasti (u poljskome je odabrana slika bujanja tijesta od kvasca, dok je u hrvatskome voda uzrok brzoga rasta);

lakoća vršenja radnje uspoređena je sa slikom podmazanoga stroja pa se u oba jezika rabi mazivo kao pragmem: *coś idzie (szło/poszło) jak po maśle* – nešto ide glatko kao podmazano, ide /išlo je što kao po loju. Slični su frazopragmemi *ide što kao po loju*, samo što je loj u

poljskome zamijenjen maslacem.

Dobar život u oba je jezika povezan s masnoćom kao mekom tvari koja ublažava udarce: *żyć jak pączek w maśle* (živjeti kao uštipak u maslacu) i *živjeti kao bubreg u loju*, tj. *plivati u slasti i lasti*.

4.4. Životinje koje služe za hranu, ali i neke druge također se mogu naći u pragmafrazemima. A. Spagińska-Pruszk ih naziva animalističkim frazemima (2003) i oni mogu reprezentirati različite slike svijeta.

4.4.1. pragmaleksemi životinja obično u oba jezika služe za vrijeđanje osoba pa se rabe u vokativima (*krowo, kozo*; kravo, kozo). Međutim, zanimljivo je da se u poljskome koza može rabiti i u pozitivnome značenju, kada se iz toga leksema uzima slika spretnosti, brzine, skakanja, pa se primjenjuje u značenju *mlade djevojke*. Isto tako *oślica* u poljskome označuje *mudricu*, pametnu žensku osobu, a *magarica* u hrvatskome označuje lukavu, ali simpatičnu žensku osobu. Takve pragme nazivam zoo-emotivima (Pintarić 2002). Usklični oblik čuđenja ili negodovanja *o, kurcze!* (o, pile!) u hrvatskome nema sličnoga oblika. Meso svih tih životinja jedemo pa smo ih ovdje nabrojili iako nisu navedene u značenju hrane.

4.4.2. pragmasintagme

Gruba ryba odgovara hrvatskim pragmasintagmama *velika riba, krupna zvijerka*, čime se u oba jezika označuje osobu koja je visoko pozicionirana u društvu i stoga se na nju gleda sa zavidnošću i jalom. Potječe iz lovačkoga jezika gdje je dobro viđeno uloviti krupnu ribu ili zvijerku. U oba je jezika ista ili slična slika uspjeha u lovu.

4.4.3. pragmafrazemi

Łowić ryby w mętnej wodzie u hrvatskom se prevodi adekvatnim frazopragmemom bez životinjske komponente: *loviti u mutnom*, što označuje ilegalne radnje koje društvo sankcionira kao negativnost i nepoželjnost. U mutnoj se vodi ne vide nedopuštene radnje. Različita od hrvatske je poljska sintagma *jeść żabę* – doslovce: jesti žabu = snositi strašne posljedice svojom krivnjom, progutati udicu (*zjedz żabę* znači u poljskome: snosi posljedice).

Životinja koja nije za hranu, ali nam u organizmu pravi probleme, u poljskom pragmafrazemu *połknąć bakcyła* (progutati bacil) ima pozitivno značenje: zaraziti se idejom, postati čiji pristalica. Semantično polje zaraze samo je djelomično dotaknuto u hrvatskome frazemu.

Zalać robaka jedinstven je poljski frazopragmem kojim Poljak alkoholnim pićem umanjuje tugu. *Robak* je crv koji nagriza dušu pa ga treba ubiti alkoholom.

Być kurą domową (doslovce: *kućna kokoš*) u poljskome označuje pozitivan pragmafrazem žene koja voli svoj dom i rado biva u njemu. U hrvatskome nema ovakvoga pragmafrazema s pozitivnim značenjem jer *kokoš* je oznaka glupe ženske osobe.

Vokativni oblik *kurcze pieczone* (doslovce: *pečeno pile!* ili u skladu s hrvatskim usklični genitiv: *pečenog ti pileta!*) označuje u poljskome ljutnju ili čuđenje u negativnom smislu.

Hrvatski poznaje frazu: *pečeni pilići ne padaju s neba*, kada govorimo da se ništa ne postiže bez muke.

4.4.4. poredbeni pragmafrazemi

U hrvatskome kao ni u poljskome nismo našli usporedbe koje bi imale element hrane.

4.5. Sljedeća skupina pragmafrazema sadrži pragme *jela*, dakle pripremljene hrane iz

raznih namirnica.

4.5.1. pragmaleksemi

S kolačem se povezuje i preneseni žargonski naziv tzv. *šminkera*, što se na poljskome kaže *ciastko* (kolač, u: Chaciński 2003:28). U hrvatskome se za lijepu djevojku kaže: *kolačić*, *bombon/čić* ili *šećerčić*.

4.5.2. pragmasintagme

Biblijska je izreka *manna z nieba* – mńna nebeska, tj. hrana s neba, dar koji nam je dan od Boga, nešto za što se ne moramo boriti i što nam je stiglo s lakoćom. To je pozitivan pragmem u oba jezika, ali može označavati i negativan odnos prema olako stečenom dobru.

Posebno mnogo ima pragmemata sa sastavnicom *kruh* (Pintarić 2004). Poljska pragmasintagma *chleb powszedni* dobiva novo emotivno pragmatično značenje obične, beznačajne stvari, a gubi nekadašnje značenje visoke životne vrijednosti koje ima u molitvi: *kruh naš svagdanji*...

Negativna je i pragmasintagma koja označuje obećanja političara za izbore te primamljivanje glasova davanjem besplatne hrane: *kielbasa wyborcza* – izborna kobasica.

Poseban je poljski deminutivizirani oblik kašice: *kaszka z mlekiem* – mačji kašalj, sitnica.

Uvredljivo o trećoj osobi koja nije nazočna u komunikaciji ili namjerno vrijeđanje drugoga komunikatora u poljskome se iskazuje pragmasintagmom *stary piernik*, što je eufemizam za hrvatsku uvredljivu sintagmu *stari prdonja*.

Za čovjeka mlakonju, mlitavca, u poljskome se kaže *cieple kluchy*, tj. topli knedli koji se tresu kao hladetina. U nas je slika mlakosti kao obilježja koje nije ni vruće ni hladno, što se prenosi na osobinu čovjeka koji je emotivno bezbojan, bezličan i usporenih reakcija.

4.5.3. pragmafrazemi

Najbrojniji su u poljskome jeziku pragmafrazemi s *kašom*: *nie dać/ nie dawać (nie pozwolić/ nie pozwalając) sobie w kaszę dmuchać* – ne dati se iskorištavati; *dmuchać komuś w kaszę* – miješati se u tuđe stvari; *zjeść kogoś w kaszy* – pojesti koga za večeru = biti lukaviji od drugoga; *napluć komuś w kaszę* – napakostiti komu; *nie dać się zjeść w kaszy* – ne dati se vrijeđati. Ovi su pragmafrazemi povezani s kvarenjem kaše koja je personificirana osoba. Postoje pragmafrazemi koji znače obranu od drugoga i njima se pokazuje da osoba ne dopušta da drugi njome upravlja, da ju vrijeđa ili zlostavlja (doslovni prijevod bio bi: ne dati puhati sebi u kašu). Drugi tip frazopragmemata sa sastavnicom *kaša* u poljskome označuje osobu koja drugoga napada, vrijeđa ili napakošćuje ili se postavlja iznad drugoga (npr. pojesti koga u kaši, tj. *pojesti koga za večeru*). U hrvatskome je ovaj potonji pragmafrazem iskazan nazivom za večernji obrok, dok se u poljskome iskazuje jedenjem kaše.

Osim kaše, u poljskome se pojavljuje još i leća: *za miskę soczewicy być w stanie wszystko zrobić* – doslovce: za zdjelicu leće biti svašta u stanju = za vlastito koristoljublje svašta loše drugomu napraviti, biti podmitljiv ili *jeftino se prodati*.

Wiedzieć gdzie stoją konfitury – doslovce: znati gdje je pekmez, u poljskome se izražava poznavanje stanja stvari: *znati kako stvari stoje, znati u kojem grmu leži zec*. Pekmez je zastupljen u hrvatskom poredbenom pragmafrazemu *jasno kao pekmez*. Pekmez je jednostavna hrana, a ono što je jednostavno, to je i jasno, razumljivo.

Wyłożyć kawę na ławę – izložiti kavu na stol = položiti karte na stol, tj. iskreno reći što je

i kako je – u poljskome se prikazuje običajem stavljanja kave na stol, što označuje iskren i prijateljski odnos prema drugoj osobi.

Upiec własną pieczeń przy czyimś ogniu slikovit je poljski frazopragmem za iskorištavanje situacije u svoju korist (ispeći svoju pečenku na tuđoj vatri), odnosno znači iskoristiti tuđu priliku u svoju korist. U hrvatskome je rijedak frazopragmem *ispeći dva vola na jednoj vatri*, što bi se trebalo ubrojiti u pragmafrazem sa životinjskom komponentom, ali on ima drukčije značenje: učiniti odjednom dvije dobre stvari.

Bić pianę – doslovno *tući pjenu* (od bjelanjaka) – u poljskom jeziku označuje *dizati halabuku*, voditi isprazne rasprave, dizati prašinu.

Pitanjem *co ma piernik do wiatraka?* u poljskom se frazopragmemu želi istaknuti nemoguća usporedba: kakav je odnos između *medenjaka* i *vjetrenjače*, dakle, između neusporedivih stvari. U hrvatskome možemo postaviti pitanje *što ima jedno s drugim?*

Sljedeći frazopragmem s kolačem je usklični oblik: *masz babo placek*, što se na hrvatski može prevesti kao: *evo ti ga na, a kad tamo – gle, ništa od toga*, dakle bez prehrambenoga pragmemata.

Wylewać komuś pomyje na głowę – izljevati komu napoj na glavu, u poljskome seoskom pragmafrazemu označuje vrijeđanje koga, dok u hrvatskome takav ne postoji.

4.5.4. poredbeni pragmafrazemi

Coś się należy jak psu zupa (*potrebno je kao psu juha*) poljski je frazopragmem kojim se označuje što neophodno, potrebno i očito.

Tani jak barszcz (*jeftin kao juha od cikle*) označuje u poljskome kvantitetu, tj. da je nešto vrlo jeftino, što može biti pozitivno, ali i negativno, nevrijedno.

Potrzebne jak dwa gryby do barszczu – nešto sasvim nepotrebno, suvišno.

Nudny jak flaki z olejem – doslovce: *dosadan kao fileki s uljem* – ukazuje na kvantitetu negativne ljudske osobine. U hrvatskome žargonu govori se *dosadan ko uš* pa bi ga trebalo smjestiti u grupu životinjskih sastavnica.

Nadalje, u poljskome se za dobar život kaže *żyć jak pączek w masle*, što odgovara hrvatskome: *živjeti kao bubreg u loju*. Oba pragmafrazema pripadaju i skupini namirnica.

Ovdje ćemo spomenuti i sastavnicu *pecivo* u poljskom pragmafrazemu *coś się sprzedaje jak ciepłe bułeczki* – u hrvatskome se toplo pecivo (ciepłe bułeczki) zamjenjuje s halvom pa kažemo da se što *prodaje kao halva*, tj. izvrsno, brzo.

Usporedbama u govornome jeziku pragmemi obično pridaju duhovito značenje. Tako se na poljskome kaže *śmiać się jak głupi do sera* – smijati se kao glupan siru = smijati se kao budala, *smijati se kao lud na brašno*, kesiti se, ceriti se, klebariti se.

4.6. U mnogim se frazopragmemima pojavljuju glagoli, pridjevi ili imenice kojima se označuje *radnja usvajanja i pripremanja hrane, pića ili lijekova*.

4.6.1. pragmaleksemi

Glagol *laknąć* može se u hrvatskome prevesti i kao frazopragmem *biti gladan čega, žuditi za čime*.

U poljskom rječniku mladeži zabilježen je žargonski glagol: *wypalać* koji u imperativu znači: *briši, nosi se*, a izravno mu je značenje *pržiti* (kao npr. CD), odnosno *ispaljivati* koje je bliže hrvatskome značenju nagloga udaljavanja.

Žargonski glagol *rozkminiac* (od *kminek* = kiml) označuje u imperativu *razmisli, nastoj skužiti*.

Wykasztnić komu u poljskome žargonu mladeži znači *dati komu po glavi* i nije izravno povezano s glagolom hranjenja, ali sadrži korijen *kesten*.

Pronašli smo samo jednu poljsku imenicu u žargonu: *przypał* koja u poljskome označuje peh, od glagola *pripaliti, zagoriti*.

4.6.2. pragmasintagme

Łakomy kasek (*lakomi zalogaj*) u poljskome je veliki dobitak, *veliki zalogaj, velika korist*.

4.6.3. pragmafrazemi

Kad smo povrijeđeni, *gutamo* gorku pilulu (polj. *polknąć/połykać gorzką pigułkę*).

Kad smo razjareni, kažemo da je komu uzavrela/uskipila krv (polj. *krew się w kimś gotuje/zagotowała się*) kao tekućina.

Kada je netko dosadan, kažemo za njega da je krvopija ili da nam *pije krv na slamčicu*, dok na poljskome *pić krew* označuje iskorištavati koga (Sobol 1999:355).

U kašu se u poljskome *puše* (*dmuchać* w kaszę), dok se u hrvatskome *puše i na hladno*, što označuje opreznost nakon lošega iskustva.

Glagol *pojesti* i *najesti se* nalazimo u oba jezika: *najesti se ludih gljiva* = biti lud ili *najeść się strachu* – *nagutati se straha*. Ovaj potonji se u hrvatskome prikazuje glagolom gutanja, ali oba pokazuju da je osoba dulje vrijeme bila u strahu.

Hrvatski pragmafrazem *gutati suze* također rabi glagol uzimanja tekućine, a znači veliku žalost, plač, jad i tugu. U poljskim pragmafrazemima *zjeść kogoś w kaszy, nie dać się zjeść w kaszy* nalazi se glagol *pojesti*.

Nepriročno ponašanje za vrijeme jela je *pljuvanje komu u juhu*, što se na poljskom iskazuje *napluć komuś w kaszę*, a u oba jezika to znači nešto loše učiniti drugomu.

Glagoli *piti, ispijati* kao sastavnica frazopragmema mogu tvoriti različita značenja: negativno je *pić na umór* – *piti/ opijati se do besvijesti*. Pozitivne emocije vide se u poljskome pragmafrazemu *pić sobie z dzióbków*, što doslovce znači: piti jedan drugome iz kljunića, poput ptičica, golubića (o zaljubljenim osobama).

Glagol *sisati* povezan je s mlijekom i u oba jezika ukazuju na istu sliku dobivanja znanja još dok je dijete na prsima. *Wyssać z palca* – *isisati iz prsta* frazopragmemi su istoga značenja u oba jezika, prisjećanja čega iz dubine podsvijesti.

Glagol *lizati* zastupljen je u oba jezika istim pragmafrazemom: *za prste polizati* (*palce/paluszki lizać*), a rabi se kad je hrana ukusna, ali i kad se radi o čijoj ljepoti.

U poljskome je zastupljen i glagol *ostriti*: *ostrzyć sobie zęby na coś/ na kogoś* – oblizivati se na što, imati tek na što; *ostrzyć sobie zęby na kimś* znači sasvim suprotno, *imati zub/ pik na koga, iżivljavati se na komu*.

U standardnom se poljskom jeziku također rabi glagol *peći*: *dopiec/ dopiekać komuś do żywego* – *dirnuti/ dirati koga u živac*. U hrvatskome se izražava bez glagola kuhanja.

Nadgryziony zębem czasu znači *načet /oštećen od zuba vremena*. U poljskom se participijem pridjevom oštećenost izjednačuje s nagriženošću koja nam asocira nagriženu jabuku ili voćku, a preneseno se time izražava i nagriženost razornom tekućinom.

4.6.4. poredbeni pragmafrazemi

Svršenim glagolom *progutati (polknąć)* u oba se jezika prikazuje ista slika uštogljenoga ponašanja osobe: *kao da je štap/metlu progutao – jakby kij polknął*.

4.7. Pragmafrazemi u kojima se nalaze dijelovi tijela kao sastavnice povezane s jelom nisu brojni. U poljskim su rječnicima tako zabilježeni sljedeći pragmafrazemi:

być solą/ cierniem w oku – biti trnom u oku (nezgoda, smetnja uspoređivana je sa situacijom kad nam nešto padne u oko);

mieć olej w głowie – imati soli u glavi (pamet je smještena u glavi u zamišljanju obaju jezika);

wyssać z palca; palce/paluszki lizać – isisati iz prsta; za prste polizati (dva su pragmafrazema iz različitih semantičkih polja: mišljenja i užitka u jelu);

ostrzyć sobie zęby na coś – imati apetit na što;

zaszło komuś w gardle – nekomu je suho grlo, tj. želi piti, žedan je, ali može značiti i da je tko ostao bez riječi, da ne može govoriti od iznenađenja (obično lošega);

nabrać wody do ust (w usta, w gębę) već smo spominjali u značenju *šutjeti kao zaliven*, a postoji i u hrvatskom jeziku mogućnost iskazivanja istoga sadržaja kao u poljskome: *staviti vode u usta* – ne odavati tajnu.

Ostali oblici nisu zabilježeni.

4.8. Okus se spominje samo u poljskoj pragmasintagmi u žargonskom rimovanom obliku *ślodka idiotka* – glupa lutkica, plavuša, guskica (o lijepoj i glupoj djevojci ili ženi). U hrvatskome se slatkoćom izriču pozitivno vrjednovane emotivne ocjene poredbenim pragmafrazemom: *slatka kao šećer*, a negativna se ocjena oslikava pragmaleksemom prevelike slatkoće: *sladunjavost*. U već spomenutom pragmafrazemu *polknąć gorzką pigułkę* – progutati gorku pilulu, okus gorčine označuje tužno životno iskustvo. Slatkoća tako označuje negativnu ocjenu druge osobe, tj. njezinu glupost, a gorčina se kao okus izjednačuje s emocijom tuge, žalosti, kada biva gorko u ustima, kada se stisne želudac i tijelo reagira na taj negativni osjećaj.

4.9. Izdvojenu grupu čine i dijelovi **kuhinjskoga pribora** kao sastavnice prehrambenih frazopragmema.

4.9.1. pragmaleksemi

Kuhača u hrvatskome označuje ženu koja sjedi kod kuće i samo zna kuhati. Za razliku od poljskoga pozitivnoga životinjskoga pragmaleksema *kura domowa*, u hrvatskome ovaj pragmaleksem ima negativno značenje.

4.9.2. pragmasintagme

a *nóż widelec* moglo bi se prevesti kao: a što *ćeš!* Ta se pragmasintagma rabi kada sliježemo ramenima i predajemo se jer ništa ne možemo promijeniti svojim djelovanjem. Ali ova poljska pragmasintagma može imati i značenje: *hajdmo u akciju – jedan-dva!*;

miska soczewicy opisana je u namirnicama, označuje mali obrok, zdjelicu hrane, a preneseno i *malu vrijednost*.

4.9.3. pragmafrazemi

sprzedać się za miskę soczewicy – prodati se jeftino.

Dva su pragmafrazema povezana sa žlicom. Prvi je pozitivan: *urodzić się ze srebrną tyżką w ustach* – doslovce: roditi se sa srebrnom žlicom u ustima, tj. roditi se bogat, a drugi je

negativan: *utopić kogoś w tyżce wody* koji i u hrvatskome ima isto značenje, ali može imati modificirani oblik koji potencira jačinu radnje: *utopiti koga u żlici (u kapljici) vode*.

Postawić sprawę na ostrzu noża – postaviti stvar na oštricu noža, u poljskome označava davanje ultimatum. U hrvatskome je sličan pragmem *zaoštravati*, ali bez instrumenta oštrenja.

Jeść z jednego garnka – jesti iz istoga lonca, znači u poljskom isto što i *živjeti pod istim krovom*.

Pracować na póna pógwizdka u poljskome je isto što i raditi u pol snage, smanjenom snagom ili lijeno, a uspoređuje se fućkaljka na čajniku. Ako se ta fućkaljka ne zatvori dobro, čajnik fućka samo s pol snage, čuje ga se slabije.

Kubel i wiadro (kanta, vjedro) u poljskim su pragmafrazemi povezani s napojem, splaćinama. Tako *wylewać kubel/ wiadra pomyj komuś na głowę* znači *ocrnjivati koga* i povezan je s neugodnom slikom izlivanja vjedra splaćina komu na glavu.

Zjeść z kimś beczkę soli odgovara hrvatskome *pojesti s kim vreću soli*, čime se vremenski raspon zamjenjuje bačvom ili vrećom kao količinskom mjerom.

4.9.4. poredbeni pragmafrazemi

Jak nożem uciął znači: *proći kao odrezano*, tj. brzo i nevidljivo, još je jedan frazopragmem koji se koristi sličnom slikom rezanja, odnosno pribora za rezanje. U hrvatskome se ne spominje sredstvo rezanja, nego je pokazana slika završenoga rezanja.

4.10. Pragmemi kojima je sastavnica kuhinja i njezini dijelovi nisu brojni.

4.10.1. pragmaleksemi

Samo mjesto gdje se priprema hrana, kuhinja, dobiva u govoru negativno značenje. Tako se u poljskoj uzrečici, uzviku ili psovci *o, kuchnia* izriče ljutnja na koga ili na što, često i na sebe zaboravljiva. To je eufemistični oblik od psovke koja u poljskome žargonu zastupa svaku drugu riječ (*o, kurwa*).

4.10.2. pragmasintagme

Psovke se na poljskom u šali još nazivaju i *lacina kuchenna* ili kuhinjski latinski, latinski iz kuhinje, tj. vulgarni latinski. Pritom se misli na vulgarnost, a latinski pragmasintagmi dodaje humoristični ton.

4.10.3. pragmafrazemi

Obično se spominje *peć: jeść/ jadać chleb z niejednego pieca* – doslovce: jesti kruh iz mnogih peći, tj. imati veliko životno iskustvo.

Vatra je simbol kuhinjskoga ognjišta. U poljskim frazopragmemima postoji seoska slika vatre: *upiec dwie pieczenie przy jednym ogniu (jednim udarcem ubiti dvije muhe)*.

Dugačak stol u kuhinji koji je služio za okupljanje obitelji oko dnevnih obroka hrane nazivao se u poljskome i klupa – *ława* pa odatle i pragmafrazem *wyłożyć kawę na ławę* koji smo opisali uz namirnicu kave.

4.10.4. poredbeni pragmafrazemi

Topao kao peć, grije kao peć u hrvatskome označuje pojačanu toplinu. *Pali jak ogień – żeże kao vatra* može se reći za jako alkoholno piće, ali i za neku jaku emociju koja čovjekom ovlada i uništava ga. Tko voli snažne emocije, za njega će ovaj pragmafrazem imati pozitivno značenje jer vatra može označavati toplinu, vrućinu (koje mogu biti ugodne), ali i požar koji

može biti dobar samo u snažnim ljubavnim emocijama.

Tako smo došli do kraja obrade pragmea s elementima prehrane. U ovih 10 skupina izdvojili smo pozitivne i negativne oblike kojima govornik djeluje na svoje okruženje i vrjednuje ga.

ZAKLJUČAK

Razlika između denotativnih leksema i konotativnih pragmea i pragmafrazema je u tome što prvi uvijek imaju izravno, a drugi preneseno, pragmatično značenje. Zato su pragmemi i pragmafrazemi brojniji od denotativnih leksema. Ako se uključi i žargon, broj pragmea je neograničen i gotovo svi leksemi mogu služiti u emotivne svrhe. Kategorija pragmea i pragmafrazema zato spada više u polje semantike nego u gramatiku, pogotovo ako se uzme u obzir da su pragmemi uvijek zasićeni emocionalitetom i modalnošću, vrjednovanjem, dok ostali neobilježeni leksemi to nisu.

Pragmafrazemi su zbog svega toga semantički pojačivač značenja u kontekstu jer oni imaju veću motivacijsku snagu za prijelaz sa statičnog naziva leksema na živo djelovanje (usp. imperativne i vokativne pragme naredbe i obraćanja). Njih zato više rabe govornici koji žele uvjeriti slušatelje u svoj vrijednosni sustav ili pobiti suprotno mišljenje. Osim toga, pragmafrazemi imaju i veće deiktično značenje jer ih primatelj lakše uočava i prihvaća ili odbija te se uspješnije i bolje snalazi u svojoj okolini, pri radu ili ponašanju, odabirući uvjerljivija sredstva, prema situaciji i svome nahodanju.

U dva promatrana jezika nalazimo više sličnosti nego razlika. Često se javlja isti semantični krug pragmea kojim se pragmafrazem realizira, ali biraju se drukčije leksične jedinice iz toga kruga pomoću različitih vrsta riječi. Društveni običaji iz prošlosti i sadašnjosti vidljivi su u oba jezika.

Iz svega proizlazi da pragmemi i pragmafrazemi u svakom jeziku (pa tako i u hrvatskome i u poljskome) obogaćuju jezik, omogućuju govorniku uvid u vrijednosni sustav sugovornika pa su zato nezaobilazni u svakodnevnoj komunikaciji. Stoga ih je važno proučavati i klasificirati u pragmalingvistici kao i u metodici učenja stranih jezika.

LITERATURA

- Awdiejew, Aleksy (1983): *Klasyfikacji funkcji pragmatycznych*, Ponica br. IX., str. 53–88
- Bąba, Stanisław i Jarosław Liberek (2001): *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny*, PWN, Warszawa
- Chaciński, Bartek (2003): *Wypasiony słownik najmłodszej polszczyzny*, Kraków
- Grzegorzczkova, Renata (2001): *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*, PWN, Warszawa

- Handke, Kwiryna (1995): *Polski język familijny*, PAN, Instytut Sławistyki, Warszawa
- Kurzowa, Zofia (1999): *Ilustrowany słownik podstawowy języka polskiego*, Kraków
- Müldner-Nieckowski, Piotr (2003.): *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, Świat książki, Warszawa
- Piaget, Jean (1972): *Epistemologie des sciences de l'homme*, Gallimard, Paris
- Pintarić, Neda (2005): *Bog u poljskom i hrvatskom jeziku*, Marulić, br. 4, str.
- Pintarić, Neda (2002): *Pragmemi u komunikaciji*, FF Press, Zagreb
- Pintarić, Neda (2004): *Značenje hleba v horvatskoj, poljskoj i ruskoj frazeologiji*, u: Istorinai tekstai ir vietos kultura, Lucilijus, Šiauliai-Riga, str. 107–116
- Sobol, Elżbieta (red.)(1999): *Mały słownik języka polskiego*, PWN, Warszawa
- Spagińska-Pruszk, Agnieszka (2003): *Intelekt we frazeologii polskiej, rosyjskiej i chorwackiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk
- Szymczak, Mieczysław (1978): *Słownik języka polskiego*, sv. III, R–Z, PWN, Warszawa
- Wallon, Henri (1959): *Od čina do misli*, Naprijed, Zagreb

CROATIAN AND POLISH NUTRITIONAL PRAGMEMS AND PRAGMAPHRASEMS

SUMMARY

The author deals with pragmems and pragmaphrasems which are represented by 10 groups of words that various meals consist of. Those pragmalinguistic units have positive or negative emotional meaning. Communicators use them in everyday speech. The author compares Polish with Croatian pragmems and shows their different use, meaning as well as forms.

Key words: *pragmatics, pragmalinguistics, pragmems, pragmaphrasems, Polish language, Croatian language, contrastive analyses*